

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.

Душан ЛУКАЧ

Балканолошки институт САНУ
Београд

ПРИВРЕДНА ЕКСПАНЗИЈА НЕМАЧКЕ ПРЕМА ЈУГОИСТОКУ ЕВРОПЕ 1933—1937.

Привредна експанзија нацистичке Немачке према југоистоку, интензивирана већ од доласка нациста на власт у овој земљи, представљала је осебујну претходницу у процесу опште пенетрације Рајха према овом сировинама богатом и стратегијски важном подручју Европе.

Први таласи појачане привредне експанзије Рајха у овом смеру имали су задатак да најпре ослабе, а затим и потпуно истисну привредне, политичке, културне и друге утицаје осталих великих сила на овом подручју.¹

Привредно најјачи и уз то најопаснији конкуренти у овом региону били су Француска и Енглеска. Као утемељачи и ствараоци версајске Европе и заштитници њених интереса и постојећег стања, ове две европске политичке и привредне силе биле су веома утицајне и вишеструко присутне у животу земаља југоисточне Европе.

Међутим, у време доласка нациста на власт у Немачкој најприсутнија у спољнотрговинској размени овога региона Европе била је Италија. Међутим, с обзиром на њене знатно слабије привредне могућности и на чењеницу да је она требало, по сваку цену да буде будући савезник Рајха, Италија је ипак пред-

¹ Упореди: *Survey of International Affairs* 1936. Oxford, London 1937, pp. 526—535; *Survey of International Affairs* 1937. Oxford, London 1938, pp. 459—465; Živko Avramovski, *Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata*, у *Zborniku Istorija XX veka*, II, Beograd 1961. pp. 5—158; Dr Ernst Wagemann, *Der neue Balkan, Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg* 1939. pp. 57—139.

стављала нешто слабију и лакше савладиву препреку немачкој привредној експанзији према европском југоистоку него што су то биле Енглеска и Француска.

Систем борбе за истискивање Италије из овог региона Европе морао је бити нешто увијенији, индиректнији и закулиснији. Објективна ситуација у свету, настала после агресије Мусолинијевих армија на Етиопију, омогућиће Хитлеру да овог супарника и будућег партнера у борби за обарање постојећег система истисне, на најбезбеднији начин, из сировински и аграрно богатих подручја европског Југоистока, о чему ћемо касније посебно говорити.

Много више напора Хитлер је морао да уложи у борби за истискивање француског и, нарочито, енглеског утицаја, који је, половином тридесетих година, настојао да ојача своје позиције на Југоистоку Европе после очигледнијег повлачења Француске из ових подручја.²

Немачка је била у много неповољнијем положају због тих последица светске економске кризе, сужености тржишта, испражњености сопствених златних резерви, великих дугова, као и због пренапрегнутих финансијских и инвестиционих програма, од 1933. године, у свим областима привредног живота и војне индустрије.³

Да би пребродио и савладао ове потешкоће, нови режим у Немачкој је морао да уложи посебне напоре и да покрене читав низ добро прорачунатих мера, од потпуне реорганизације привреде, преко сређивања уговорних односа са свим земљама, до увођења великог број нових мера, познатих под називом *Нови план*, чији ће крајњи циљ бити да се што више и што скупље извози, а да се што је могућно мање увози.⁴

Ово су, међутим, били само предуслови, и то претежно формалног карактера и значаја, за привредну пенетрацију Трећег рајха према Југоистоку већ у првим годинама његовог постојања. Од садржинског и пресудног значаја били су општи услови на пространима где је битка за престиж у привредним односима требало да се одигра, у овом конкретном случају, на простору југоисточне Европе.

Тешким последицама светске економске кризе, претежно аграрне, земље југоисточне Европе биле су привредно осакаћене. За извлачење из депресије није било довољно унутарњих

² Шире о овоме: Živko Avramovski, *op. cit.*

³ Упореди: Душан Лукач, *Интензивирање немачког продора према југоистоку Европе после светске економске кризе*, у Зборнику, Светска економска криза, Београд 1976, 63—77.

⁴ Шире о овоме: Dieter Petzina, *Autarkiepolitik im Dritten Reich*, Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart 1969, pp. 30—53; *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik* (dalje ADAP) C III/1, dok. 18, pp. 46—47, dok. 169, pp. 334—338, dok. 175, pp. 346—348, dok. 250, pp. 469—471; C IV/1, dok. 22, pp. 39—43, dok. 26, pp. 46—48, dok. 157, pp. 321—323; C IV/2, dok. 395, pp. 778—782.

снага, нити средстава. Била је неопходна помоћ светских привредних сила. Десило се, међутим, да су најразвијеније и најјаче земље, Француска и Велика Британија, биле исувише забављене својим проблемима. Ово се посебно односило на Француску, која је, непосредно после светске економске кризе, све више била забављена унутарњим проблемима, питањима односа са Италијом и Немачком и, при том, показивала све мање интересовања за унапребење своје привредне сарадње са традиционалним политичким и трговинским партнерима на Југоистоку Европе.

Британци су показивали нешто више интересовања за унапребење привредних веза са југоисточном Европом, нарочито од оног времена када се осетило француско повлачење и све интензивније насртање Трећег рајха према овом подручју.

Међутим, и Британци су исувише били ангажовани проблемима колонија и око сарадње са још уноснијим тржиштима у Јужној Америци и другим сировинама богатим, али привредно неразвијеним земљама.⁵

Земље југоисточне Европе, због истородности неразвијене аграрне привреде, искључујући делимично Мађарску, нису могле наћи излаз из постојећих тешкоћа, ослањајући се на међусобну размену. Прилична истородност њихових тржних вишкова није дозвољавала да се знатније развија њихова међусобна трговинска размена. Аграрне балканске земље могле су највише до једне трећине својих вишкова, међусобно да размењују, док је више од две трећине тих вишкова, аграрних производа, разних сировина и полуфабриката, морало да потражи купце изван земаља југоисточне Европе.⁶ Највећи део тих тржних вишкова био је у рукама неразвијене и сиромашне буржоазије, која је своје сиромаштво настојала да надокнади повећањем профитних стопа. Имајући у виду да је не само профите већ и egzистенцију ове буржоазије све више угрожавао нарастајући раднички револуционарни покрет, као и демократски слојеви, тоталитаристички систем у Немачкој, који је у року од неко-

⁵ Jozo Tomašević, *Englesko-francuske tendencije na Balkanu*, *Ekonomist*, br. 7—8/1938., Zagreb 1938., pp. 367—368; Bernd Jürgen Wendt, *Economic Appasment, Handel und Fianz in der britischen Deutschland-Politik, 1933—1939*. Düsseldorf 1971, pp. 1—402; Wilhelm Treue, *Das Dritte Reich und die Westmächte auf dem Balkan. Zur Struktur der Aussenhandelspolitik Deutschlands, Grossbritaniens und Frankreichs, 1933—1939*, у часопису *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte*, 1. 1953. pp. 45—64; Кочетов, *Англо-германскоје трговне соперничество на Балкану у другој светској војни*, у Зборнику, *Межимперялистические противуречия на первом этапе општегo кризиса капитализма*, Москва 1959.; Hermann Gross, *Die wirtschaftliche Bedeutung Südosteuropas für das Deutsche Reich*, Stuttgart und Berlin, 1938., pp. 21—22.

⁶ Дипломатски архив Савезног секретаријата за иностране послове, (dalje DASIP), CPB Fasc. 24/196. Pov. br. 16, Referat државног секретара привредног министарства Рајха, Dr Posca, *Nemačka i jugoistočna Evropa*, od 21. marta 1936.

лико месеци потпуно уништио традиционално развијен немачки раднички покрет, добијао је све више присталица у редовима буржоазије јужноевропских земаља. Нови режим у Немачкој не само да је пружао најсигурније шансе за зараду и профите већ и највише гаранција да се уништи комунистичка опасност и осигура егзистенција постојећих буржоаских режима на Југоистоку Европе. Тако су, половином тридесетих година нашег века, на Југоистоку Европе постојали веома повољни услови за јачање веза и сарадње неке светске економске силе са малим и неразвијеним јужноевропским земљама.

У то време нова, Хитлерова Немачка тражила је такво погодно тле за свој први скок, после чега би уследила још снажнија и целовитија експанзија у духу програма и намера немачког националсоцијализма. Немачка развијена индустријска производња тражила је тржиште за своје робне вишкове, док су неразвијене земље тражиле могућност за пласман својих аграрних вишкова.⁷

Прваци НСДАП и немачки привредни стручњаци учили су на време ове изванредно повољне прилике за инфилтрацију и привредну експанзију у правцу европског Југоистока. Због непосредног присуства и тежњи Мусолинијеве Италије према овом подручју, нацисти су, као претходницу и као први ударни талас према Југоистоку, усмерили привредну експанзију. Немци су овај свој привредни поход према Југоистоку изводили веома

⁷ Шире о привредним везама и односима Трећег рајха и земаља југоисточне Европе: Hermann Gross, *Važnost jugoistočne Evrope za njemačku vanjsku trgovinu*, u časopisu *Ekonomist*, godište 3, Zagreb 1937, pp. 249—253; Allan G. B. Fischer, *The German Trade Drive in South-Eastern Europe*, u godišnjaku *International Affairs* XVIII. London 1939, pp. 143—170; Bernd Jürgen Wendt, *op. cit.*; C. W. Guilleband, *The economic Recovery of Germany, 1933—1939*. London 1939, pp. 1—303; Hans Ernst Posse, *Die Hauptlinien des deutschen Wirtschaftslebens. Erstobtes und Erreichtes*. Eine Sammlung von Abhandlungen, hrsg von Deutschen Institut für Bankwissenschaft und Bankwesen, Berlin, 1937, pp. 481—513; Hermann Gross, *Staatshandel und Volkswirtschaft in Südosteuropa*, у часопису *Staatenwirtschaft. Sänd Seilage zur Zeitschrift für Geopolitik*, Jg. 14. Heidelberg 1937, H. 11. pp. 957—968; Phillip H. Lohmann, *Germany since the «New Plan»*, у годишњаку *World Affairs Interpreter*, 7/1936—1937., London, pp. 257—272; Lothar Grundchmann, *Nationalsozialistische Grossraumordnung. Die Konstruktionen einer, «deutschen Monroe — Doktrin»*, Deutsche Verlag — Anstalt, Stuttgart 1962, pp. 1—166; R. W. Krugmann, *Südosteuropa und Grossdeutschland. Entwicklung und Zukunftsmöglichkeiten der Wirtschaftsbeziehungen*, Breslau 1939; A. Golf, *Die Beziehungen der deutschen Landwirtschaft zum Südostraum*, у часопису *Leipziger Vierteljahrschrift*, Jg 1/1938. Nr. 4, pp. 21—29; Hickmann Ernst, *Statistisches Handbuch des Deutschen und internationalen Aussenhandels*, Berlin 1936, pp. 1—355; *Deutschland und Südosteuropa. Die natürlichen, völkischer, kulturellen und wirtschaftlichen Beziehungen des Deutschtums mit den Völkern im Südosten*. Schriften des Südost deutschen Institutes, Graz, Nr. 7. Graz 1942, pp. 113—115; И. Н. Чемпалов, *Германская экспансия на Балканах в 1933—1938 гг.* Учение записки Уральского государственного Университета имени Горького, Выпуск 25. Исторический. Свердловск 1958 гг.; В. В. Размеров, *Экономическая подготовка гитлеровской агрессии (1933—1935)*, Москва 1958. pp. 1—174.

организовано и смишљено. После првих неуспеха и озбиљнијих поремећаја у размени, који су били условљени мршавошћу немачких финансија, приступило се сређивању уговорних обавеза са земљама југоисточне Европе, уз детаљно изучавање стања појединих националних привреда на овом подручју и анализирање њихових жеља и стварних могућности. У престонице јужноевропских земаља упућене су групе немачких привредних стручњака, трговаца и разних агената. У привредне и трговинске мисије ишли су и највиши руководиоци нацистичке Немачке. С обзиром на то да су Немци већ у лето 1933. године имали богату домаћу жетву, често се уговарало и куповало и оно што није било неопходно немачком тржишту, са добро прорачунатим циљем да се освоји и оно што је отицало на друга, конвертибилна тржишта. Тако су Немци у току 1933. и 1934. године откупљивали и веће количине прехранбених производа, очекујући да ће за њима уследити и већи контингенти рудача и других сировина, које су одлазиле у Велику Британију, Француску, Италију и друге земље. Уз повећани увоз аграрних производа очекивао се пораст извоза индустријске робе Немачке у неразвијене балканске земље, јер је размена, углавном, вршена на бази клиринга. Појачани увоз, дакле, требало је да проузрокује повећани извоз немачке робе и, истовремено, да ојача везе Немачке са буржоазијом ових земаља и да разним каналима допринеси ширењу националсоцијалистичких идеја и покрета у овим пределима. Расла је пасива на страни Немачке, али то није сметало нацистима, јер је пасива вишеструко ишла у корист немачкој привреди. Био је то својеврсни облик кредитирања немачке привреде од неразвијених земаља европског Југоистока и истовремено, и у крајњем исходу, оно што је Немачка желела — извоз, јер се уложени новац морао на крају претворити у робу.

Овако широко организован и вођен рад привредника и трговаца Трећег рајха, после тренутних криза, нарочито у првим месецима владавине националсоцијализма, почео је да доноси све видније резултате у размени Немачке са јужноевропским земљама, у којима је привредна експанзија представљала претходницу политичке и опште експанзије. Привредне везе Немачке са Мађарском, Југославијом, Румунијом, Бугарском, Грчком и Турском почеле су интензивно да се развијају и да истискују везе и утицаје осталих земаља међу њима и привредно најмоћнијих земаља — Велике Британије и Француске.⁸ Спољнотрговинска размена ових земаља са Немачком је интензивно расла из године у годину.

Две средњоевропске земље, Чехословачка и Аустрија, које су биле на путу Рајха према Југоистоку, требало је да буду

⁸ Živko Avramovski, *Sukob interesa Velike Britanije i Nemačke na Balkanu uoči drugog svetskog rata...*, pp. 5—20.

савладане и укључене у службу Рајха директним путем. У ширењу немачког утицаја у овим земљама примарну функцију су имали нацистички покрети, политички притисци, диверзије, пропаганда и рад на њиховом разбијању изнутра, док је привредним везама придаван другостепени значај. Последица оваквог односа Рајха према Чехословачкој, а делимично и према Аустрији, било је стагнирање или опадање спољнотрговинских веза и, уопште, привредне сарадње ових земаља са Рајхом већ од 1933. па даље, све до сламања отпора у Аустрији и склапања привредног уговора у лето 1936. између две земље, односно до војничког насртаја Рајха на Чехословачку и њеног дефинитивног разбијања и брисања са карте Европе у 1939. години.⁹

И поред многих потешкоћа, које су искрсле нарочито у првим годинама, и негативног деловања константно присутне пасиве на страни Немачке, увоз Немачке из шест земаља југоисточне Европе: Мађарске, Југославије, Румуније, Бугарске, Грчке и Турске растао је са 236,4 мил. RM у 1933. на 315,8 мил. у 1934. години, затим, на 412,5 мил. RM у 1933. и на 505,4 мил. RM у 1936. години. Исто тако извоз Немачке у ове земље је растао са 150,6 мил. RM у 1933. на 220,0 мил. RM у 1934. години, односно, на 321,2 мил. RM у 1935. и на 455,2 мил. RM у 1936. години.¹⁰

Процентуално учешће земаља југоисточне Европе у немачком увозу расло је са 5,5% у 1932. години на 7,1% у 1934. години, затим на 9,9% у 1935. години и, чак, на 12% у 1936. години. Сличан успон имало је процентуално учешће овог региона Европе у укупном немачком извозу, који је са 4,0% у 1932. години износио 5,8% у 1934. години, односно 7,5% у 1935. години и 9,5% у 1936. години, да би се дефинитивно у 1937. години са 11,3% примакао проценту учешћа у укупном немачком увозу у овим земљама.¹¹

Док је спољнотрговинска размена земаља југоисточне Европе са Немачком у четворогодишњем периоду од 1933. до 1936. порасла у просеку за више од два пута, учешће Француске и Велике Британије у размени са овим земљама или је стагнирало или је слабило. Тако је укупни француски извоз у земље југоисточне Европе са 78 мил. RM у 1932. години пао на 36 мил. RM у 1935. години, и на 25 мил. RM у 1936. години. У исто време

⁹ Dr Eckhard Weber, *Stadien der Aussenhandelsverflechtung Ostmittel und Südosteuropas*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1971, pp. 259—265; Hubertus Schröder — Steiniger, *Südosteuropa in der deutschen Donauraumwirtschaft*, Verlag Robert Klett, Berlin 1939, p. 12; *Grossdeutschland und der südeuropäische Raum*, Drezdeber Bank 1938, pp. 3—8.

¹⁰ *Ibidem*; Dr Hermann Gross, *Die wirtschaftliche Bedeutung Südosteuropas für das Deutsche Reich*, Stuttgart und Berlin 1938, p. 16.

¹¹ Dr Herman Gross, *Die wirtschaftliche Bedeutung Südosteuropas für das Deutsche Reich*, p. 15; John C de Wilde, *German Trade Drive in Southeastern Europe*, u mesečniku Foreign Policy Reports, Volume XII, №. 17, 15. November 1936., New York, p. 216.

извоз из Велике Британије у земље југоисточне Европе је стагнирао са 105 мил. RM у 1932. на 100 мил. RM у 1935. години, да би у 1936. години доживело слабији пораст, на 101 мил. RM.

Док је, на пример, увоз земаља југоисточне Европе из Немачке, који је нешто заостајао за извозом ових земаља у Немачку, процентуално растао у укупном увозу ових земаља са 23,6% у 1935. години на 31,7% у 1936. години, дотле је увоз ових земаља из Француске пао са 6,7% у 1935. години на 2,3% у 1936. години, или у увозу из Велике Британије са 10% у 1935. години на 9,3% у 1936. години.¹² Пад се још рељефније исказује кад се узму, на пример, поједине земље, које су имале доста развијену размену са Француском и Великом Британијом. Док је тако Немачка у петогодишњем раздобљу, од 1933. до 1937, начинила скок у бугарском извозу са 33,2% на 54,8% и у увозу у Бугарску са 36% на 43,1%, дотле је учешће Британије у бугарском извозу порасло само са 1,8% на 5,2% и у увозу са 6,9% на 7,6%.

У истом временском интервалу Немачка је направила скок у југословенском извозу са 13,2% на 32,4% и у југословенском увозу са 13,9% на 21,7%, док је Француска у југословенском извозу постигла незнатан пораст са 2,2% на 5,4% и у југословенском увозу пад са 4,2% на 1,7%.

Немачка је у овом периоду направила скок у мађарском извозу са 19,7% на 25,9% и у мађарском увозу са 11,2% на 24,1%, док је у исто време Британија доживела пад у извозу са 8,0% на 7,1% и у увозу мали пораст са 4,4% на 5,3%.

У румунском извозу Немачка је у ово време направила скок са 13,8% на 21,9% и у увозу са 10,6% на 19,2%, док је учешће Француске у румунском извозу пало са 12,4% на 5,7% и у румунском увозу са 10,5% на 6,2%.¹³

Веома уочљиве измене у структури размене Немачке са земљама југоисточне Европе откривале су основне интенције и циљеве немачке политике на Југоистоку Европе уопште. У првим уговорима и у првим контингентима извоза југоисточних земаља доминирали су аграрни производи. Немци су неке од ових артикала узимали и више него што је то захтевало њихово тежиште, посебно с обзиром на његове стварне платежне могућности. Ови вишкови, у крајњем случају, нису представљали бреме, већ корист. Они су уношени стриктно на темељима кли-

¹² Bundesarchiv Koblenz, R 43 II Band 309, Reichskanzlei, 1938. Untersuchungen der Abteilung für Zentrale wirtschaftsbeobachtung bei der Reichswirtschaftskommission. Die weltwirtschaftlichen Verpflichtungen. Berlin 1939, p. 113; *Grossdeutschland und der Südosteuropäische Raum*, Drezdener Bank, 1938, p. 11.

¹³ *Deutschland und Südosteuropa*, Arbeitswissenschaftliches Institut der Deutschen Arbeitsfront, 1940, p. 132; Dr Echarde Weber, *op. cit.*, pp. 258—265.

риншке размене. Противвредност је могла да се врати само у роби, што значи немачкој индустријској роби, којој је било потребно тржиште. Део аграрних вишкова, које је Немачка увозила из ових земаља, продаван је у сировинском или прерађеном облику и у друге земље, често и на конвертибилно тржиште. Пасива, која је настајала због већег извоза из земаља југоисточне Европе него што су те земље могле да увозе, у крајњем исходу имала је функцију кредита, јер је она једног дана морала бити претворена у робу која ће бити увезена из Немачке.

И најважнији поен добро смишљене и извођене трговинске политике било је то да се, под притисцима и утицајима из Рајха, структура извоза јужноевропских земаља константно мењала. Укупан обим аграрних производа или је стагнирао или је смањиван, док је учешће оних артикала јужноевропских земаља, који су лако одлазили на свако тржиште и који су Немачкој били неопходни, као што су, на пример, разне рудаче, нафта, индустријске биљке итд., константно повећавано. Тако су артикли прехране у укупном извозу југоисточне Европе у Немачку са 50,3% у 1930. пали на 34,1% у 1936. години, док је учешће сировина и полуфабриката порасло са 45,0% у 1930. на 58,4% у 1936. години.¹⁴

Добро организованим системом привредних, политичких и других веза освајане су и оне позиције у спољнотрговинској размени и привреди ових земаља које су деценијама држале друге земље или мултинационалне компаније. Био је то својерестан систем истискивања конкурената у земљама југоисточне Европе и најсигурнији пут да се познати циљ немачких националсоцијалиста о укључивању овог региона у оквире немачког допунског привредног подручја *Ergänzungswirtschaft*-а, оствари у планираном року.

Уз то, немачки привредници нису остајали на томе да користе постојеће капацитете, већ да их, колико је могуће више проширују, свакако извозећи произведене вишкове конјунктурних сировина у своју земљу. Једину сметњу представљала је доминација иностраног капитала, првенствено капитала западних сила и Сједињених Америчких Држава, која ће се, и поред немачког продора, задржати у земљама југоисточне Европе до краја овога периода.

Немци су посебно радили на унапређењу оних грана и продуката аграрне продукције који су тражени на немачком тржишту. На пример, већ од 1933. године, под утицајем Немачке, почиње у аграрним подручјима Југоистока интензивнија производња уљарица и индустријских биљака: сунцокрета, соје, разних врста репе и других биљака, из којих су се могла правити

¹⁴ Dr Hermann Gross, *Die Wirtschaftskräfte Südosteuropas und Deutschland*, pp. 30—37.

јестива уља или које су могле послужити као сировине у хемијској и текстилној индустрији.¹⁵

Све интензивнија и све обимнија размена Немачке са земљама југоисточне Европе утицала је на слабење интереса Немачке према другим тржиштима и земљама, посебно традиционалним немачким партнерима у западној Европи. Учешће такозване развијене (индустријске) Европе у немачком увозу пало је са 31% у 1928. на 24% у 1938. години, односно, у укупном немачком извозу са 48% у 1928. на 36% у 1938. години. Од свих осталих делова Европе једино ће скандинавске и балтичке земље у овом времену доживети успон у размени са Немачком, али ипак много блажи него што је био случај са земљама југоисточне Европе.¹⁶

Све ово наводи нас на закључак да је нацистичка Немачка први део свога плана о привредном освајању европског Југоистока и делимичном истискивању са овога подручја својих најважнијих супарника — Велике Британије и Француске, остварила већ у време од 1933. до 1936. године.¹⁷

Одлучујућу улогу у обрачуну око економског утицаја на европском Југоистоку између Трећег рајха и Италије и око спољнополитичких и привредних веза са земљама на овом подручју имало је војничко ангажовање Мусолинијевих трупа у Африци 1935. године.

Као што смо већ истакли, Хитлер је без двоумљења одобрио и подржао агресију Мусолинијевих трупа на Етиопију, у јесен 1935. године. Усмеравањем Италије на просторе ван Европе очекивало се конфронтирање и прижељкивало чак сукобљавање водећих западних сила, Француске и Велике Британије, са Италијом, из чега је Немачка могла да извуче две користи: прва — дефинитивно приклањање Мусолинија Хитлеру, и друга — привредно, политичко и војничко удаљавање Мусолинија са простора југоисточне Европе, на коме су се зачињали и развијали

¹⁵ *Die Bedeutung der südosteuropäischen Länder für die Versorgung Deutschlands mit pflanzlichen ölrohstoffen*, u *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, 3. Jg. Leipzig 1939, pp. 177—183.

¹⁶ Dr Eckhard Weber, *op. cit.*, pp. 28—29; Nikola Mirković, *Trgovinska politika Dr Schachta i jugoistočna Evropa*, *Economist*, God. II, Juli-avgust 1936., br. 7—8, Zagreb, 1936, pp. 303—310.

¹⁷ Elwyn Jones, *The Battle for Peace*, London 1938, pp. 58—181; Dr Ernst Wagemann, *Der Neue Balkan*, Hamburg 1939, pp. 57—139; Ioan Cliper, *L'expansion économique de l'Allemagne dans les Balkans*; *Objectifs, Methodes, Resultats* (1933—1939), у годишњаку *Studia Balcanica*, Institut d'etudes Balcaniques, Sofia 1973, pp. 121—128; Ernstgert Kalbe, *Bemerkungen zu den historischen Voraussetzungen der Südosteuropapolitik des faschistischen Deutschen Imperialismus*; *Ibidem*, pp. 399—408; Walther Croll, *Wirtschaft im Europäischen Raum*, Wien 1940, pp. 9—310.

сви дотадашњи привредни и политички ексцеси и сукоби између Хитлера и Мусолинија.¹⁸

Мере Друштва народа против Италије, као означеног агресора, а нарочито економске санкције, створиле су веома повољну климу за истискивање Италије са подручја југоисточне Европе и за преузимање позиција које је она овде била остварила и држала, посебно у привредним односима овог региона Европе.¹⁹

Поред политичког, овде је био присутан и материјални чинилац, јер је Италија, као индустријска земља, у знатнијем обиму извозила из земаља југоисточне Европе сировине и прехранбене артикле, а тамо увозила, претежно, индустријску робу. Према санкционим прописима било је забрањено чланицама Друштва народа да извозе у Италију све оно што је могло допринети оружаном потенцијалу агресора, па је на тај начин био забрањен извоз највећег броја артикала који су били традиционално заступљени у извозним ставкама јужноевропских земаља.²⁰

Иако погођена санкционим мерама, Италија је, захваљујући својим колонијама, затим веома развијеним прекоморским везама и повећању размене са земљама које нису прихватиле санкционе мере, успела да се извуче из насталих тешкоћа и да губитак, који је настао нарочито у размени са земљама југоисточне Европе, надокнади. У условима све тежег пласмана, нарочито аграрних вишкова, у много тежем положају су се нашле јужноевропске земље које су прихватиле санкције — Југославија, Румунија, Бугарска, Грчка и Турска. Неочекивано је било прихватање санкција од бугарске владе, јер је Бугарска годинама имала добре односе са Италијом. Међутим, до овога чина је дошло под утицајем неких нових кретања у међународним односима уопште. Због ангажовања Италије у Етиопији, очекивало се извесно слабљење интензитета ангажовања Италије на простору југоисточне Европе, уз истовремено све живље укључивање Велике Британије у проблеме европског континента, па и у билатералне односе са најближим бугарским суседима — Турском, Грчком и Југославијом. Све је ово најављивало јачање значаја улоге и присуства ове велике силе на простору европског југоистока. Гласањем за санкције желело се

¹⁸ Шире о овом: А. Митровић, *Немачке и италијанске тежње за „новим поретком“ и југоисточна Европа*, у *Историјском гласнику* 2/1971., Београд, pp. 52—58 и 62—86.

¹⁹ DASIP MIP KJ Poslanstvu u London, Pov. br. 26650 od 13. novembra 1935. Pov. br. 1153 od 21. decembra 1933. i Pismo MIP KJ Poslanstvu u London, Pov. br. 26930 od 14. novembra 1935.; Survey of International Affairs 1935., Oxford, London 1936, pp. 414—482.

²⁰ DASIP, LP F 1/1, Pov. br. 1139 od 16. decembra 1935. Pismo MIP KJ Poslanstvu u London, Pov. br. 28822 od 5. decembra 1935. i Pov. br. 293 od 6. marta 1936. Pismo MIP KJ Poslanstvu u London, Pov. br. 3618 od 29. februara 1936.; CPB III od 4. novembra 1935., pp. 32.

да се обезбеди подршка Велике Британије у бугарској спољној политици и да се осигура добијање нових кредита из британске касе.²¹

Имајући у виду да је Италија у размени једног броја земаља југоисточне Европе, пре етиопске кризе, држала једно од првих места, санкционе мере су изазвале знатне поремећаје у привреди и размени ових земаља, па и целог овог региона.²² Тако је, на пример, југословенски увоз из Италије са 12,4 милиона САД долара у 1934. години, већ због отварања етиопске кризе у 1935. години условио пад на 8,5 милиона САД долара, а у 1936. години, због непосредног дејства санкција, пао чак на 2,3 милиона САД долара.

Румунски увоз из Италије у 1934. години износио је 9,9 милиона САД долара, да би у 1935. години пао на 7,6 милиона САД долара и у 1936. години чак на 1,4 милиона САД долара.

И до тада низак увоз Бугарске из Италије, са 2,2 милиона САД долара у 1934. пао је у 1935. години на 1,2 милиона САД долара, да би у 1936. години спао на свега 0,2 милиона САД долара.

Санкционе мере су се још ригорозније одразиле на извоз ових земаља у Италију. Тако је југословенски извоз у Италију са 15,4 милиона САД долара у 1935. пао на 3,2 милиона САД долара у 1936. години. Румунски извоз у Италију, под непосредним дејством санкција, пао је са 23,1 милиона САД долара у 1935. на 9,7 милиона САД долара у 1936. години. И онако низак извоз из Бугарске у Италију пао је са 3,5 милиона САД долара у 1935. чак на 1,7 милиона САД долара у 1936. години.²³

Учешће земаља југоисточне Европе у укупном италијанском увозу пало је са 9,6% у 1932. на 6,7% у 1935. години, односно, чак на 2,3% у 1936. години од укупног италијанског увоза.²⁴

Италија је као велика земља извршила преоријентацију својих трговинских веза на прекоморске земље и европске земље које нису прихватиле санкције, а то су Мађарска, Швајцарска, Аустрија, па и Немачка у Европи, а ван Европе — Сједињене Америчке Државе, Бразил, Јапан итд.²⁵

²¹ Prof. Dr Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile 1935—1937*, Beograd 1968, pp. 74—78; DASIP LP 1936., F-I/2, Pov. br. 122 od 25. januara 1936. Pismo MIP KJ Poslanstvu KJ u London, Pov. br. 475 od 11. januara 1936.; CPB III od 4. novembra 1935. p. 32.

²² Prof. Dr Živko Avramovski, *op. cit.*, p. 78.

²³ Centre for Soviet and east european Studies, St Antony's College, Oxford, Papers in East European Economics, 23. marta 1973., pp. 23, 27, 28, 30, 34, 35.

²⁴ Bundes archiv Koblenz, R 43 II Band 309. Reichskanzlei 1938. Untersuchungen der Abteilung für Zentrale Wirtschaftsbeobachtung bei der Reichswirtschaftskammer. Die weltwirtschaftlichen Verflechtungen, Berlin 1939, p. 113; Упореди: Dr Friedrich Zahn, *Allgemeines Statistisches Archiv*, 29, Band, Jena 1940, p. 134.

²⁵ Survey of International Affairs 1935., pp. 426—428; CPB III 29. aprila 1936., pp. 383, 384, 386.

Укидањем санкција после завршетка рата у Етиопији, у лету 1936. Италија је, као победник, добила још повољније услове да поправи своје позиције.²⁶ Земље југоисточне Европе, које су биле прихватиле санкције, не само да нису поправиле свој положај завршетком рата у Етиопији, већ су се за казну што су гласале за санкције нашле под још јачим политичким притиском Италије. Пошто настојања ових земаља да посредством Друштва народа обезбеде бар делимичне компензације за губитке које су им нанеле санкционе мере нису успеле, оне су морале тражити излаз у јачем везивању за неку другу силу. С обзиром на то да је од стране Велике Британије дошла само делимична подршка, а од Француске веома слаба или никаква, земље југоисточне Европе морале су се оријентисати на Немачку, која је већ успела да извојује одлучујућу улогу у размени ових земаља.

Немачка је ову понуду прихватила и веома вешто искористила пружену шансу. С обзиром на ниске цене и слабу пробу аграрних вишкова на светском тржишту, ове земље су морале ступати са Немачком у нове неравноправне аранжмане. Немци су примали нове контингенте житарица и других прехранбених артикала, али су уз то стално повећавали своје захтеве за адекватно учешће у извозу руда и других индустријских сировина, које су већ имале своје купце. Истовремено је натуран обимнији извоз немачке индустријске робе, чешће по већим ценама од оних на светском тржишту.²⁷

Користећи се повољним околностима, Немачка је успела да од целокупног дела размене земаља југоисточне Европе, који је одлазио пре санкционих мера у Италију, преузме више него све остале земље заједно.²⁸

У извозу пет земаља југоисточне Европе: Југославије, Румуније, Бугарске, Грчке и Турске Немачка је, захваљујући економским санкцијама, успела да повећа свој удео са 21,4% у 1934. години чак на 29,3% у 1936. години, док је Италија доживела пад са 13,1% у 1934. чак на 4,2% у 1936. години. Други велики конкурент Немачке на овом подручју, Велика Британија, само је делимично искористила повољну конјунктуру у време санкционих мера и успела да своје учешће у извозу ових пет земаља са 9,6% у 1934. повећа на 11,7 у 1936. години. Француска је још мање искористила пружену шансу и дозволила да њено учешће у извозу ових земаља са 6,6% у 1934. падне на 4,7% у 1936. години.²⁹

²⁶ DASIP LP I/1936. Pov. br. 929, od 21. jula 1936. Pismo MIK KJ Polanstvu KJ u Londonu, Pov. br. 17671 od 15. jula 1936.; Prof. Dr Živko Avramovski, *op. cit.*, 94. i 97.

²⁷ Prof. Dr Živko Avramovski, *op. cit.*, p. 103.

²⁸ *Ibidem*, p. 121.

²⁹ *Ibidem*, p. 122.

Сличан је био тренд и у учешћу Немачке, Италије и Велике Британије у укупном извозу поменутих пет земаља. Немачка је повећала своје учешће са 21,8% у 1934. на 40,4% у 1936. години, док је њена главна жртва и, истовремено, будућа савезница Италија забележила пад са 8,8% у 1934. чак на 1,3% у 1936. години. Енглеска је у увозу ових пет земаља са 13,9% у 1934. доживела блажи пад на 10,4% у 1936. години, док је Француска забележила осетан пад са 7,5% у 1934. на 3,5% у 1936. години.³⁰

Мађарска није била погођена санкционом кризом. Штавише, њена се размена повећала са Италијом, али исто тако и са Немачком, која је вешто искористила тренутну ситуацију и свој положај у размени са суседним земљама.

У народним годинама овај процес интензивног унапређивања трговинских веза Немачке и земаља југоисточне Европе наставиће се тако да ће већ у 1937. години 38% целокупне размене земаља југоисточне Европе отпадати на Немачку, а само 27% на четири остале привредне силе: Велику Британију, Италију, Француску и Сједињене Америчке Државе.³¹

Били су то резултати које су могли само највећи оптимисти, чак и у редовима немачких националсоцијалиста, очекивати. Овај успех, као и низ других успеха немачких националсоцијалиста нису били дар *провиђења*, како је то имао обичај често да истиче немачки канцелар и вођа Адолф Хитлер, већ резултат читавог низа објективних и субјективних чинилаца и погодности на које је немачка акција и експанзија наишла и на простору југоисточне Европе.

Главни ослонац у овом продору нацизма према Југоистоку представљали су делови буржоазија у земљама југоисточне Европе, која је желела што већи профит и што сигурнију заштиту од све снажнијег домаћег и међународног радничког покрета. Желела је да очува власт, па и по цену одређених политичких компромиса и ризика, као и неизбежних материјалних губитака, до којих је морало доћи у сарадњи са много јачим и безобзирнијим партнером.

Овај чинилац ће у току сарадње ових земаља са Рајхом бити све присутнији већ крајем овог првог четворогодишњег периода, када ће немачки нацисти почети све отвореније да намећу своје услове у области привредне, а затим, и политичке, војне, културне и друге сарадње. Очигледан пример неравноправног односа представљало је решење проблема пасиве на страни Немачке, која је, на пример, у 1936. години износила само у њеној размени са четири балканске земље — Југославијом, Румунијом, Бугарском и Грчком, близу 80 милиона RM.³²

³⁰ *Ibidem*, p. 125.

³¹ Vladimir Perot, *Einige Entwicklungstendenzen in Aussenhandel der Balkanländer*, Weltwirtschaftliches Archiv, Bd 49, Heft 2, Kiel 1939.

³² Prof. Dr Živko Avramovski, *op. cit.*, p. 122.

Под притиском немачких нациста из Рајха и уз пуну подршку домаћих нациста и милитариста из ових земаља, ова пасива је почела да се претвара у набавке опреме за армије поменутих земаља. Ово наоружање свакако да није било из арсенала нај-модерније опреме и достигнућа развијене војне технике Немачке, већ из оних контингената који су делимично одиграли своју улогу у плановима и изградњи оружане моћи Рајха. Чињеница да су уз ово наоружање стизали разни саветодавци и инструктори и други вишеструки утицаји, открива какву је улогу ова привредно-војна трансакција између Рајха и земаља југоисточне Европе одиграла у припремању политичког и војничког потчињавања овог целог подручја Трећем рајху, до чега ће доћи после неколико година.

DEUTSCHLAND WIRTSCHAFTLICH EXPANSION GEGEN SÜDOSTEN EUROPAS 1933—1937

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird die verstärkte wirtschaftliche Expansion des nazistischen Deutschland gegen Südosteuropa, bereits seit 1933, konzis und dokumentiert dargelegt und behandelt.

Eines der bedeutendsten Ziele der wirtschaftlichen Expansion Deutschlands in dieser Richtung, war, neben mehrfacher wirtschaftlicher Vorteile und Nutzen, die Schwächung der Anwesenheit im allgemeinen und besonders die Schwächung des politischen Einflusses in diesem Raum dreier europäischer Grossmächte, Frankreichs, Englands und Italiens. Die allgemeinen Verhältnisse in der Welt zu Beginn der dreissiger Jahre waren zugunsten Deutschlands. Die Weltwirtschaftskrise, neben allen übrigen negativen Einflüssen, schwächte die wirtschaftlichen Beziehungen Frankreichs und Englands zu den Ländern Südosteuropas. Die Anwesenheit dieser beiden Mächte auf diesem Gebiet wurde immer schwächer. Der Krieg in Äthiopien und wirtschaftliche Sanktionen schwächten auch die wirtschaftliche Anwesenheit des faschistischen Italien auf diesem Gebiet.

In dem Augenblick, wo sich diese traditionellen Verbündeten aus dem Gebiet Südosteuropas zurückzogen, erstarkten im nazistischen Deutschland die Tendenzen in dieser Richtung. Durch schwere Erfahrungen aus der Zeit der Weltwirtschaftskrise und die immer schlechter werdende Möglichkeiten der Anschaffung mangelnder Rohstoffe in überseeischen Ländern belehrt, wiesen die deutschen Wirtschaftler auf die breiten Möglichkeiten der Rohstofflieferungen des europäischen Südostens hin. Darum richtete das neue, nazistische Regime, seit dem Anfang schon, eine besondere Aufmerksamkeit den Handels- und übrigen Beziehungen mit den Ländern des Südostens von Europa.

Es wurde ein ganzes System von gut vorbereiteten Massnahmen zum Zweck der Stärkung der Beziehungen zu diesen Ländern unternommen. Der Umfang des Handelsaustausches Deutschlands mit diesen Ländern begann immer schneller zu wachsen. Zugleich begann der Umfang des Handelsaustausches übriger Länder, einschliesslich auch der genannten traditionellen Partner dieses Gebiets, Frankreich, England und Italien, abzunehmen oder zu stagnieren.

Dank diesen Umständen gelang es Deutschland, bereits nach der Beendigung seines ersten wirtschaftlichen Vierjahresplans, sich die absolute Übermacht und Domination im Gebiet wirtschaftlicher Beziehungen zu den Ländern des europäischen Südostens zu sichern. Schon zu dieser Zeit fast eine Hälfte der gesamten Ein- und Ausfuhr der Länder dieser Region, entfaltete sich mit dem nazistischen Deutschland.

Durch die Errichtung wirtschaftlicher Domination wurden ausgezeichnete Bedingungen zur Ausdehnung und Stärkung kultureller, politischer, militärischer und übriger Beziehungen Deutschlands zu diesen Ländern und seiner Einflüsse auf dieselbe geschaffen.

